

Otto Kenga

**ASTOŅSTARU ZVAIGZNES ATTĒLOJUMI UN SIMBOLIKA
1905.–1920. G. LATVIJAS VALSTS VEIDOŠANĀS PROCESĀ**

**EIGHT-POINTED STAR: IMAGES AND MEANINGS
DURING FORMATION OF LATVIAN STATE (1905–1920)**

<https://doi.org/10.55877/kkmp.2022.54>

Abstract

Images of eight-pointed star (regular octagram) play an essential role in history of Latvian culture. Eight-pointed star visual representations appeared during national awakening in late 19th and early 20th century, as it was extensively used in visual and decorative art in between wars, also it played a role in exile and restoring national independence in the 1980s. In the formation of the State of Latvia ethnographic ornaments became widely used by many artists, so, as early as in the beginning of the 20th century, eight-pointed star was perceived as Latvian ornament of importance. The star was represented visually, also attained a meaning in textual comments or in visual and cultural context. Thus symbolic meaning of eight-pointed star in Latvia was expanded and following meanings emerged: “typical Latvian ornament”, “ancient Latvian rituals” in J. Rozentāls’ wall mural “*Spēks*” (Power), “historical, true Latvian style” in J. Kuga’s scenography for J. Rainis’ “*Uguns un nakts*” (Fire and Night), “national-patriotic” in A. Cīrulis’ Latvian Riflemen battalions flags and “Latvian historic regions” in A. Cīrulis’ version of Latvian flag.

Keywords: *Eight-pointed Star, Octagram, Latvian National Symbol.*

Astoņstaru zvaigznes attēlojumi ieņem nozīmīgu vietu Latvijas kultūrvēsturē. Tie ir klātesoši nacionālās atmodas kustības ietvaros 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā, ir plaši pārstāvēti 20. gs. pirmās puses vizuālajā un dekoratīvajā mākslā, un tiem bijusi svarīga loma Latvijas neatkarības atgūšanas laikā – 20. gs. astoņdesmito gadu beigās. Tieši 20. gs. sākumā, Latvijas valsts veidošanās procesā, astoņstaru zvaigzne ieguva gan svarīgas vizuālas reprezentācijas, gan nākošiem periodiem būtiskas nozīmes.

Lūkosi dokumentēt šajā periodā sastopamos astoņstaru zvaigznes attēlojumus un šķetināt tās nozīmes, atbilstoši vēsturiskajai metodei [Jordanova 2012], izmantojot pašu attēlojumu autoru, to laikabiedru un vēlāku gadu pētnieku komentārus, kas tieši vai netieši pauž viedokli par konkrētajām astoņstaru zvaigznes vizuālajām reprezentācijām vai apcer tās vispārināti, kā arī meklējot iespējamo nozīmi laikmeta kultūras kontekstā.

19. gs. sociālo, ekonomisko un politisko pārmaiņu ietekmē nacionālisms ir kļuvis par spēcīgu Eiropas vēstures virzītāju. Nacionālisms izpaudās caur politiku un kultūru, tā apzināšanos veicināja izpratne par kopīgu nāciju, vēsturi, valodu. Arī Latvijā attīstījās izpratne par savu kultūru un nāciju – 19. gs. vidū Juris Alunāns, Krišjānis Valdemārs, Atis Kronvalds sāka aktīvi izplatīt t. s. jaunlatviešu idejas. Līdzīgi procesi novērojami arī mākslas dzīvē: Ādams Alksnis, Artūrs Baumanis, Janis Rozentāls bija ieinteresēti savas zemes un kultūras pētniecībā un attēlošanā. Pēterburgā izveidojās latviešu mākslinieciska apvienība “Rūķis”, kurā *valdīja stipri nacionāls gars un tautiska sajūsma*, un kuras mākslinieki *pētīja tautiskas mākslas izteiksmes veidus* [Šķilters 1924: 217].

Par nacionālā ornamenta apguves avotu un jaunrades rosinātāju kļuva ornamentētas tekstilijas, kas bija savāktas Rīgas Latviešu biedrības Etnogrāfiskā muzeja vajadzībām. Lai gan muzeja krājumiem varēja piekļūt arī iepriekš, tikai ar tā atvēršanu publiskajai apskatei 1905. gadā sāka parādīties astoņstaru zvaigznes attēlojumi mākslinieku darbos. Hronoloģiski pirmie ir attēli uz žurnāla “Zalktis” vāka un vinjetēs. 1907. gada 3. numura vāka autors ir viens no “Rūķa” biedriem – Burkards Dzenis. Attēla centrā ir zalktis, savukārt abās malās to ierāmē vertikālas līnijas, kuru augšējās galos ir attēlotas astoņstaru zvaigznes. Ņemot vērā žurnāla nosaukumu un citu mākslinieku gleznotus šā žurnāla vākus, skaidrs, ka tieši zalktis ir būtiskākā šā attēla daļa, līdz ar to – arī vertikālas līnijas ar zvaigznēm galos ir interpretējamas florālās simbolikas virzienā – kā stilizēti ziedi, kuru galviņas ir attēlotas ar astoņstaru zvaigznes palīdzību. Nākamais attēls ir atrodams 1908. gadā: kādā vinjetē Jānis Lībergs, vēl viens “Rūķa” biedrs, attēloja nepabeigtu rombu, kura centrā ir nepilna astoņstaru zvaigzne. Šā numura citās J. Līberga gatavotās vinjetēs ir attēloti ziedi, augi, sīki dzīvnieki, pūce, bet ir sastopami arī abstraktāki, šķiet, dabas formu stilizēti attēli. Gana brīva apiešanās ar ornamentu, nogriežot tā daļu, vedina domāt, ka etnogrāfiskā ornamenta attēlošana nebija mērķis, un arī šis ornaments ir jāinterpretē citu J. Līberga vinješu kontekstā, proti, kā stilizēta dabas forma.

Astoņstaru zvaigznes attēls, kur tā simbolika būtu interpretējama ārpus stilizācijas, parādās būtiskā lokācijā – uz J. Rozentāla gleznotā Rīgas Latviešu biedrības (RLB) nama centrālā panno “Spēks”, turklāt, zīmīgā vietā – uz altāra (1. att.). Lai gan 1910. gadā J. Rozentāla zīmētajā fresku metā simbolu uz altāra nav, ēkas dekorā tie ir klātesoši. Dīvos augšējās altāra stūros ir attēlota svastika un astoņstaru zvaigzne. Altāra centrā izcelta saule.

1. attēls. J. Rozentāls. Rīgas Latviešu biedrības nama fasāde.
Polihromais panno “Spēks”, 1910. g.

Ticami, ka panno tēmas tika RLB pasūtītas, jo 1908. gadā nodegušajā ēkā atradās Anša Legzdiņa glezna “Perkona ozols vecajā Romovē”¹, turklāt zināms, ka sākotnēji J. Rozentāla gleznojumu vietā bija paredzēti Gustava Šķiltera *mitoloģiski reljefi* [Asars 1910: 3]. Savukārt, tēli – Pērkons, Potrimps un Pīkols – tika jau iepriekš iztīrīti² un atspoguļoti mākslas darbos. Arī pašam J. Rozentālam ir gleznojums – 1909. g. skatuves priekškara mets Aspazijas lugai “Vaidelote”, kura kompozīcijas centrā attēlots milzīgs zarains koks, un tā priekšā altāris ar degošu uguni. Šajā gleznojumā gan nekādi simboli uz altāra neparādās. Ņemot vērā, ka gan metos, gan vien iepriekšējā gada identiskas tēmas J. Rozentāla gleznojumā astoņstaru zvaigzne uz altāra nav attēlota, nav izslēgts, ka tā parādījās citu personu (piem., Matīsa Siliņa) ietekmē.

Lai gan atsevišķu mūsdienu interpretētāju ieskatā *svastika un latviešu zvaigzne (auseklis) dibina freskas latvisko identitāti un pagānismu* [Pourchier-Plasseraud 2015: 142], šim viedoklim ir grūti piekrist. Tēli – Pērkons, Potrimps un Pīkols – sava laika

¹ Nodrukātu eļļas krāsojuma fotogrāfijas gravējumu var aplūkot laikrakstā *Rota*, 1885. g. Nr. 21, 245. lpp.

² Pērkonu, Potrimpu un Pīkolu kā baltu dievību idejas attīstību līdz J. Alunāna, Ausekļa un A. Pumpura darbiem literatūrā apraksta Toms Ķencis [Ķencis 2016].

skatītājiem tik tiešām reprezentēja baltu cilšu *mitoloģiskos tēlus* [Günther 1910–1: 3; Günther 1910–2: 5] un fresku motīvu saknes tika saistītas ar *teikām* [Zālītis 1910: 1226], tomēr tēlu simbolismu laikabiedri meklēja kur citur – Rīgas Latviešu biedrības misijā: *Trīs galvenās gleznas “Skaistums” (Potrimps), “Spēks” (Pērkons) un “Gudrība” (Pikols), simbolizē tos gala mērķus, uz kuriem katrai īstai kultūras darbībai jābūt virzītai, un tas arī Latv. biedrībai lai aizvien noder par devīzi* [B. a. 1912: 125]. Iespējams, ka J. Rozentāla mērķis bija daudzpusīgāks: reprezentēt gan Latvijas “zelta laikmetu”, gan cilvēka dzīves ciklu un tikumus, gan trīsdaļīgo indoeiropiešu pamata kosmoloģiju, gan RLB aktivitātes [Ķencis 2015: 76], taču jāatzīst, ka pašās freskās attēlotie simboli interesentiem bija grūti saskatāmi, tamdēļ, pretēji mūsdienu autoru mēģinājumiem redzēt *pie Pērkonka kājām zeltītām latviešu zīmēm rotātu šķirstu, no kura paceļas mūžīgas uguns liesma, kur iespējams atpazīt gan Saules zīmes, gan auseklīšus, gan vienu no latviešu etnogrāfiskā ornamenta populārākajiem motīviem – svastiku jeb pērkonkrustu* [Hovards, 1999: 40], jāpieņem, ka nozīmes piesātināta astoņstaru zvaigznes attēlojuma iespajds uz laikabiedriem nebija liels, lai gan profesionālo mākslinieku vidū varēja būt ievērojams, respektīvi, to vidū varēja tikt dibināta saikne starp latviešu mitoloģiskās reliģijas rituāliem un astoņstaru zvaigznes attēlojumu.

Nākamais astoņstaru zvaigznes uznāciens uz skatuves, šoreiz burtiskā veidā, – parādotes Raiņa “Uguns un nakts” iestudējumam Jaunajā Rīgas teātrī (JRT) 1911. gadā, Jāņa Kugas gleznotajā scenogrāfijā un tērpos bija daudz redzamāks un pamānāmāks, un, bez šaubām, atstāja būtisku iespaidu uz sava laika sabiedrību; zināms, ka lugai bija milzīgi panākumi – izrādes notika gandrīz katru dienu, ilgāku laiku ar allaž pārpildītu zāli, turklāt tās apmeklēja arī *tādi, kas citādi visai reti vai pat nemaz neiegrīzās teātrī. Nāca ne tikai rīdzinieki no visām tālajām nomalēm, brauca arī no provinces pilsētām, lauku pagastiem* [Kaupiņš 1958: 39; Bergmanis 1958: 60]; laikabiedri atzīmē arī īpašu attieksmi, kas valdīja skatītājos: *[nāca uz izrādi] nevis kā uz izpriecu un izsmiešanos, bet kā uz dievkalpojumu* [Asars 1911: 221].

J. Kugas gleznotajā scenogrāfijā, kā arī aktieru tērpos un rekvizītā, vairākās zīmīgās vietās parādījās astoņstaru zvaigzne: pirmajā cēlienā Aizkraukļa pils ornamentētos nesošā balķa rotājumos un Lāčplēša vairoga ornamentos, un piektajā cēlienā – Lāčplēša un Laimdotas krāšņajos tērpos, kā arī sienas paklājā troņu fonā un Lielvārdes pils griestu rotājumos (2. att.). Daļēji astoņstaru zvaigznes attēlu parādīšanas noteica paša Raiņa komentāri lugā, aprakstot Aizkraukļa pili: *Liela istaba senlatviešu garšā, bet fantastiski izgrieznota* [Rainis 1907: 11], Lielvārdes pili: *Pils goda istaba, celta vēl senlatviešu garšā, bet izpušķota eiropiešu greznuma lietām, divi troņa krēslī* [Rainis 1907: 109], *Lāčplēsis un Laimdota, abi grezni ģērbusies, zeltiem šūtos svārkos* [Rainis 1907: 119]. Kā redzams, abas telpas Rainis paredzēja greznas, izpušķotas

2. attēls. J. Kuga. Lielvārdes pils. Dekorāciju mets Raiņa lugas “Uguns un nakts” 5. cēlienam. Privāta kolekcija. Foto: Normunds Brasliņš.

un noteica, ka tām ir jābūt senlatviešu stilā; arī tērpiem un iespējamam sienas paklājam¹ bija jābūt grezniem.

Līdzās noteiktajam pašā lugas tekstā, ir saglabājušies Raiņa norādījumi J. Kugam. Rainis raksta: *Latviešu garša, kura noteikta ēkām, iekš dekorācijām un kostīmiem, ir brīvi jāattīsta pašam māksleniekam no latviešu dzīves savādībām ap 12. gads.: rupja, spēcīgā barbarība ar piesavinājumiem no bicantiņiem, skandināviem, somiem, vakareiropiešiem. Dārgākās un greznākās lietas ievestas un laupītas no citurienes: apģērbi, istabas lietas, ieroči. Latviešiem sava māksla nebij toreiz attīstīta, bet mākslenieks to var tagad, mūsu vēsturi atpakaļ atritinot, ko dara arī šī luga* [Rainis 1909: 164]. Tātad būtībā J. Kugam bija uzdots jaunradīt 12. gs. ēkas, kostīmus, ieročus.

Pils “latviskais” ornaments tika kritiķu pamanīts – Jūlijs Madernieks savā recenzijā “Zalktī” atzīmē: *Jau uz pavirša acu uzmetiena mēs sajūtam ko nebūt latvisku – mums ļoti tuvu un mīļu. Šis latviskums izteicies mūsu jūtām un jēdzieniem saprotamā*

¹ Sienas paklājs atsevišķi nav minēts, taču pirmā cēliena beigu daļā Spīdola saka Lāčplēsim: “Tev paklāšu nu vīrsū zvaigžņu segu.”; iespējams, šī pati sega noderēja par piektā cēliena sienas paklāju.

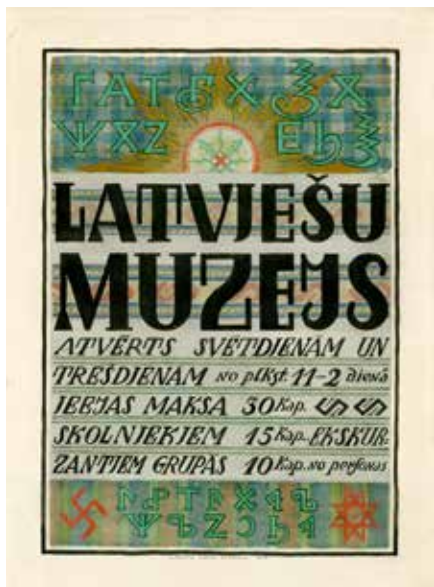
līniju, formu, krāsu, ornamentu un vēsturiskā momenta mākslinieciskā savienojumā – stilā [Madernieks 1910: 182]¹. Arī Lāčplēša kostīmu J. Madernieks raksturo kā *oriģināli latvisku*, bet Laimdotas ietēru kā *latviski romantisku* [Madernieks 1910: 182]. Savukārt Jānis Jaunsudrabiņš sava recenzijā raksta: *man šķiet, ka mūsu mākslinieks Kuga un "Jaunais Teātris" ir, tā sakot, atdzīvinājuši mūsu tautas senatni. "Uguns un nakts" senās latviešu pils, valdnieku apģērbi un rotas, paliks par mērauklu nākošiem teātriem* [Jaunsudrabiņš 1911: 5], respektīvi, arī viņš skaidri akcentē "latvisko" scenogrāfijā. Tādējādi, neatstāj šaubas fakts, ka ornamentu, gan lugas scenogrāfijā atēlotajā arhitektūrā, gan arī tērpos un vairogos, tika laikabiedru uzlūkoti kā tautiski un kopumā veidoja priekšstatu par to, kas ir īsteni "latvisks". Starp šiem ornamentiem redzamu vietu ieņēma astoņstaru zvaigzne.

Pievēršoties šo attēlu iespējamajiem avotiem, pēc Ugas Skulmes atmiņām, *Jānis Kuga stāstīja, ka gatavojot dekorācijas "Uguns un nakts" izrādēm, esot savācis daudz materiāla. No Matīsa Siliņa, kas toreiz pārzināja Latviešu biedrības etnogrāfisko muzeju, viņš bija dabūjis atļauju kopēt latviešu tautas rakstus un vairākos izbraukumos uz Rīgu bija pagatavojis veselu burtnīcu interesantu ornamentu. Ar skolēnu palīdzību Kuga bija savācis dažādas prievītes un jostas, un ekskursijās uz laukiem, sevišķi Saukā, Kuga bija studējis latviešu zemnieku arhitektūru. /.../ Saukā, Kapēļu mājās, Kuga bija atradis daudz izrakstītu cimdu un zeķu adījumu* [Skulme 1958: 76]. Arī Jānis Siliņš atzīmē, ka *ornamentālo pusi Kuga apgūst lauku audumos un adījumos, pats sakrādams savu prievīšu, jostu, izrakstītu cimdu kolekciju* [Siliņš 1980: 357]. Tādējādi var izdarīt secinājumus par ornamentālo rakstu, tostarp astoņstaru zvaigznes, ticamāko izcelsmi J. Kugas "Uguns un nakts" scenogrāfijā: tie, lai gan varētu būt ietekmēti arī no zemnieku arhitektūras, lielākā mērā, tomēr ir ornamentēto tekstiliju, sevišķi jostu un cimdu, ornamentu atkārtojumi, turklāt, iespējams, pārsvarā no viena – Saukas – pagasta. J. Kuga, veidojot dekorācijas "Uguns un nakts" izrādēm, darbojies radoši – arhitektūras ornamentus radot no jauna un "latviskojot" tos, tādējādi papildinot astoņstaru zvaigznes nozīmju lauku ar tautiskā, īsteni latviskā ornamenta nozīmi.

Turpmākam izklāstam ir būtiski atzīmēt Anša Cīruļa veidotos plakātus Rīgas Latviešu biedrības etnogrāfiskajam muzejam. Veidojot plakātu 1906. gadā, A. Cīrulis izmanto J. Maderniekam raksturīgos paņēmienus, brīvi variējot un modernizējot ornamentālos rakstus, pielāgojot tos valdošajam jūgendstilam. Tas nav pārsteigums, zinot, ka šajā laikā A. Cīrulis mācās J. Madernieka zīmēšanas un gleznošanas studijā. Jānis Siliņš sava apcerējumā par A. Cīruli attiecība uz šo laiku, un, it īpaši, tam sekojošo posmu, norāda: *Madernieka ornamentālais domāšanas veids, viņa dekoratīvā*

¹ Šī pati J. Madernieka recenzija ir nodrukāta žurnālā "Izglītība", Nr. 3, 1911., kopā ar trešā cēliena Nāves salas un piektā cēliena Lielvārdes pils scenogrāfijas metu, kā arī A. Kaktiņa tēlotā Lāčplēša portretu ar "zvaigžņoto" vairogu.

3. attēls. A. Cīruļis. Rīgas Latviešu biedrības etnogrāfiskā muzeja plakāts, 1915. g. LNVK kolekcijā.

sacere, kādu piekopa darbnīcā, Cīruļim ir tuvas un ierosina... Cīruļis daudz lasa, apmeklē mākslas izstādes un teātrus. Interesēdamies par mūsu tautas rakstiem, tos pētī un nozīmē Rīgas Latviešu b-bas etnogrāfiskā muzejā [Siliņš 1975]. Un jau pēc deviņiem gadiem šim pašam muzejam A. Cīruļa veidotais plakāts izskatās citādi (3. att.). Tajā akcentēta saule, novietojot to centrā, kā arī – papildus – astoņstaru zvaigzne un svastika, acīmredzot, lai izceltu tos kā latviešu etnogrāfijas svarīgākos elementus.

Sākoties Pirmajam pasaules karam un gadu vēlāk Kurzemei un Zemgalei nonākot vācu rokās, 1915. gada jūlijā Jānim Goldmanim izdevies panākt atļauju latviešu kara vienību dibināšanai. Kopumā tika dibināti astoņi bataljoni, taču tikai trim no tiem tika izgatavoti savi karogi – visi pēc A. Cīruļa

metiem. 1. Daugavgrīvas latviešu strēlnieku bataljona karoga reversā – “latviskajā” pusē – papildus centrālajai saulei, tautasdziesmas vārdiem, bataljonu dibināšanas gadam un sakrustotajiem zobeniem, skaidri iezīmētas arī astoņstaru zvaigznes. Tās parādās starp saules stariem attēla centrā un karoga robotajā sūnā, kur tās ir izvietotas uz katras no deviņām mēlēm, turklāt, gan aversā, gan reversā. 2. Rīgas bataljona karogā zvaigzne neparādās, lai gan ir izmantoti astoņlapu zieda attēli un svastika. Savukārt, 3. Kurzemes bataljona karogā astoņstaru zvaigzne atkal ir klātesoša – reversā, kā bataljona dibināšanas gada skaitļu atdalītājs uz zobena. Lai gan realizēti tikai šie trīs A. Cīruļa karogi, arī 7. Bauskas bataljona karoga metā un 8. Valmieras bataljona karoga metā A. Cīruļis izmanto astoņstaru zvaigzni. Šķiet būtiski atzīmēt, ka Augusta Jullas, Riharda Zariņa un Eduarda Vītola karogu metos, lai gan plaši ir izmantotas etnogrāfisko ornamentu joslas, astoņstaru zvaigzne neparādās. Respektīvi, četri no pieciem A. Cīruļa karoga metiem satur astoņstaru zvaigzni, bet trīs citu mākslinieku karogu meti – nesatur.

Strēlnieku bataljonu karogi ar latvisku izskatu bija daļa no sākotnējās ieceres par īpašām latviešu kara vienībām. Presē lasāms: *Latvju māksliniekiem tagad uzdevums pagatavot paraugus latvju kareivju nozīmēm un zīmēt karogus nacionālās krāsās. To spēj izdarīt tikai mākslinieki, kam latviešu īpatnības pazīstamas vairāk kā citiem* [Lapiņš 1915: 1]. Zīmīgi ir karogu apraksti, kur 1. bataljona karogā attēlotā saule ir *ilustrācija latviešu tautas dziesmas pantam Nebēdajties, karavīri, sidrabota*

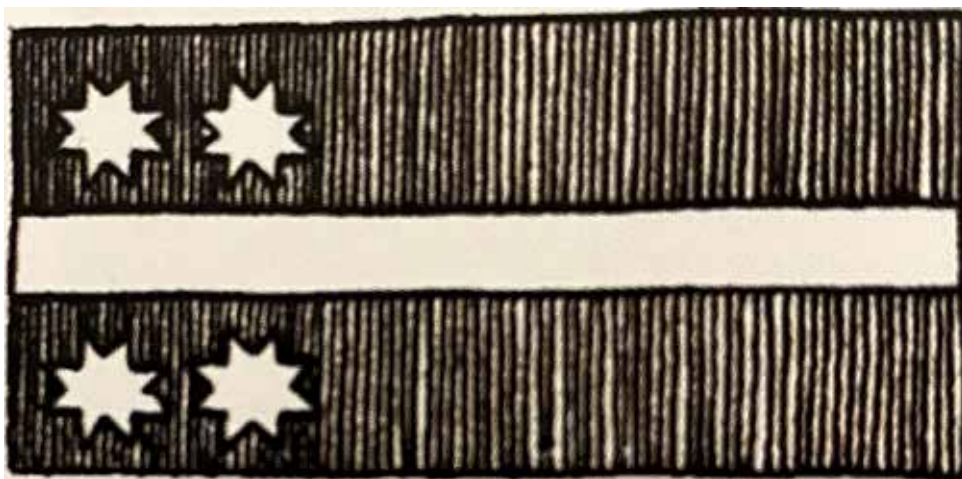
saule lec. Šo dziesmu latvieši dziedājuši 700 gadu atpakaļ, karojot ar vācu bruņiniekiem. 2. bataljona karoga aprakstā ir minēta *pērkoņa roka* (no latv. mitoloģijas), kas *grauj zibeņus uz tēvijas ienaidniekiem*, un 3. bataljona karoga aprakstā pieminēts vien *uzraksts no latviešu kara dziesmas panta* [Ķempelis 1936: 592–593]. Pārējo piecu strēlnieku bataljonu karogiem tika organizēts konkurss, tā uzsaukumā lasāms: *Karogu zīmējumos pēc iespējas izlietojami tautiski motīvi. Citādi māksliniekiem pilnīga svabadība tā idejas, kā kompozīcijas ziņā* [B. a. 1915: 1], tomēr tiek uzskatīts, ka bija ieteikts attēlot dabas vai reliģiskus motīvus [Esserts 2008: 73], turklāt tur vajadzētu būt tikai vienai latviešu tautas zīmei, kuru var viegli atcerēties [Pumpuriņš 2000: 35]. Tāpēc šķiet būtiski, ka papildus centrālajam – uzlecošās saules attēlam – A. Cīrulis savos karogu metos tomēr izmanto astoņstaru zvaigznes.

Secināms, ka A. Cīrulis astoņstaru zvaigzni neuztver kā primāru (ši vieta ir, attiecīgi, saulei, Pērkoņa rokām ar zibeņiem, ozolam ar varavīksni) un kā sekundāru simbolu (ši loma ir zobenam), bet uztver kā papildinošo elementu, kam ir latviskuma nozīme. Tā var izdarīt secinājumu par karogiem, kas tapuši pēc A. Cīruļa metiem, tieši pateicoties viņa uzskatiem par sauli, svastiku un astoņstaru zvaigzni kā latviešu etnogrāfijai svarīgiem un tautiskiem ornamentiem, zvaigznes attēlojumi ir nonākuši uz latviešu strēlnieku karogiem. Par to, ka astoņstaru zvaigznes izmantošana A. Cīruļa nacionāli patriotiskā rakstura attēlos nav vien sakritība, liecina tās parādīšanās arī viņa ziedojumu marku metos, veltītos latviešu strēlniekiem. Meti tapuši ap 1917. g. Arī šajos gadījumos astoņstaru zvaigzne ir izmantota kā papildu elements, jo galvenais elements attēlā ir saule ar Rīgas pilsētas simbolu un ozols.

Kopumā, Jānis Rieksts savās atmiņās atzīmē, ka galvenais abiem ar A. Cīruli bija latviskums, tad nāca tautas apģērbi /../ daudz tika izmantots etnogrāfiskā materiāla, un ka karogi bija neierasti pagāniski [Esserts 2008: 80]. Tādējādi, no karogu aprakstiem, attēliem un laikabiedru liecībām varam samērā precīzi norādīt avotus A. Cīruļa 1915.–1917. g. karogu un ziedojumu marku zīmējumiem: tautasdziesmas, sava laika priekšstati par latviešu mitoloģiju un etnogrāfiskais ornaments ar iespējamu gan J. Rozentāla RLB freskas ietekmi, gan J. Kugas “Uguns un nakts” scenogrāfijas ietekmi. Savukārt, nozīmes pusē, A. Cīrulis, zvaigzni papildina ar nacionāli patriotisko aspektu, kas nevarēja neatspoguļoties laikabiedru astoņstaru zvaigznes uztverē.

Vērtīgu ieguldījumu astoņstaru zvaigznes simbolisko nozīmju lokam sniedz Latvijas nacionālā karoga tapšanas vēsture. 1917. gadā pēc Jāņa Lapiņa ieteikumiem tapušie karogi nacionālās krasās, ko izmantoja strēlnieku pulki, līdzīgi strēlnieku nozīmei, saturēja austošu sauli [Lapiņš 1932: 30]. Arī viens no A. Cīruļa piedāvātajiem latviešu karoga projektiem saturēja papildu elementus – četras astoņstaru

4. attēls. A. Cīrulis. Latvijas karoga mets. Reproducēts: K. Dzirkalis [Latvijas karoga vēsture. Rīga, 1936. g.].

zvaigznes (4. att.). Mākslinieku sapulcē notikušais citēts pēc A. Cīruļa atmiņām¹: *...lai būtu vēl lielāka atšķirība no Austroungārijas karoga un skaidrāki izteiktu Latvijas ideju, tad augšminētam zīmējumam karoga kāta tuvumā, katrā pusē baltai sloksnei, pievienoju pa divām baltām zvaigznēm (Kurzeme, Zemgale, Vidzeme, Latgale.) /.../ Sapulce gan šo zīmējumu atzina par komplikētu [Kevešans 1934: 27].* Zīmīgi, ka A. Cīrulis izvēlējies astoņstaru zvaigznes, lai apzīmētu Latvijas vēsturiskos novadus, bet gadu vēlāk, B. Dzeņa veidotajā Latvijas pagaidu valdības zīmogā, pirmajā valsts ģerbonī zvaigznes, kas apzīmē Latvijas vēsturiskos novadus, ir piecstaru. Kāpēc B. Dzenis izvēlējās piecstaru zvaigznes, bet A. Cīrulis – astoņstaru, nav zināms. Ņemot vērā, ka A. Cīruļa Latvijas karoga mets ar astoņstaru zvaigznēm netika apstiprināts, Latvijas vēsturiskos reģionus ģerbonī turpmāk apzīmēja ar piecstaru zvaigznēm, un A. Cīruļa karoga meta nozīme paliek vien vēsturiska, lai gan tā sniedz papildu ieskatu astoņstaru zvaigznes nacionāli patriotiskā konteksta lietošanas problemātikā.

Tomēr arī pēc ģerboņa apstiprināšanas A. Cīrulis izmanto savu ģerboņa versiju ar četrām zvaigznēm Jāņa Rieksta izdotajā pastkaršu sērijā – 2. sērijas pastkartē “Daugava” attēla augšpusē ir četras astoņstaru zvaigznes, izvietotas puslokā. Ņemot vērā ģerboņa veidošanas kontekstu, četras zvaigznes šeit reprezentē četrus Latvijas vēsturiskos novadus. Savukārt, 3. sērijas pastkartē ar moto “Piemini Latviju” četras astoņstaru zvaigznes ir izvietotas attēla stūros un četrus novadus simbolizē jau ar mazāku

¹ Cēsu Vēstures muzejā glabājušās A. Cīruļa atmiņas (inv. Nr. 479). Manuskripts. “Mākslinieka Anša Cīruļa atmiņas par latviešu nacionālo karogu, uzrakstītas Rīgā, 24. V. 1933. g.” Diemžēl tās nav saglabājušās: Informācijas atrašana jāpiedēvē Tālim Pumpuriņam.

varbūtību. Arī 6. sērijas pastkartē “Rīga” ir izmantotas astoņstaru zvaigznes, šoreiz gan – tīri ornamentālā veidā. Tādējādi A. Cīrulis ar astoņstaru zvaigžņu palīdzību ir paudis četru Latvijas vēsturisko novadu ideju, tomēr, lai pārliecinātos par to, ir jāizvērtē vizuālais un kultūrvēsturiskais konteksts, jo iespējams, ka zvaigžņu attēlojumi ir vien ornamentāli.

Astoņstaru zvaigznes vizualizācijas ir klātesošas arī citos jaunajai valstij būtiskos notikumos. Pirmās latviešu operas iestudējumā – Alfrēda Kalniņa “Baņutas” izrādēs – J. Kugas scenogrāfija paver skatu uz astoņstaru zvaigznēm dekorētu sienas segu. Šo risinājumu J. Kuga paredzēja, jau izstrādājot scenogrāfijas metus. Kā atzīmējam, ļoti līdzīgu risinājumu šis mākslinieks bija izvēlējis jau iepriekš, radot izrādes scenogrāfiju Raiņa lugai “Uguns un nakts”. Var secināt, ka J. Kuga izvēlas etnogrāfijā sastopamās zīmes un, citu starpā, astoņstaru zvaigzni, lai radītu īpašu latviskā stila noskaņu.

Viena no pirmajām drukātajām Latvijas valsts kartēm – Viļa Krūmiņa karte, kas drukāta 1920. g. Rīgā, arī satur trīs astoņstaru zvaigznes. Vēlākā darbībā V. Krūmiņš mēdz izmantot astoņstaru zvaigzni kā dekoratīvu elementu, radot tautiskuma un latviskuma sajūtu, taču šajā kartē ir iespējama arī cita trīs astoņstaru zvaigžņu nozīmes interpretācija: ņemot vērā, ka V. Krūmiņš kartē attēlo trīs Latvijas vēsturiskos novadus – Kurzemi (kas iekļauj sevī arī Zemgales teritoriju), Latgali un Vidzemi, sarkanās krāsas izvēle, akcentējot astoņstaru zvaigznes un saistot tās ar novadu nosaukumiem tajā pašā krāsā, vedina domāt, ka šajā kartē trīs zvaigznes apzīmē trīs vēsturiskos novadus. Šajā pašā gadā, darinot plakātu aviācijas svētkiem, V. Krūmiņš trīs astoņstaru zvaigznēs ieraksta burtus K, V un L, kas, droši apzīmē Kurzemi, Vidzemi un Latgali.

Rezumējot šo rakstu, kas veltīts astoņstaru zvaigznes attēlojumiem un simbolikai Latvijas Valsts veidošanās procesā, var izdarīt secinājumus par tās nozīmju paplašināšanos 1905.–1920. gadā, “latviešu tekstiliju ornamenta” nozīmei pievienojot “seno latviešu rituālu” nozīmi J. Rozentāla sienas gleznā “Spēks” (lai gan ar ierobežotu ietekmi) un “vēsturiskā, isteni latviskā stila” nozīmi J. Kugas scenogrāfijā Raiņa “Uguns un nakts” iestudējumā, bet vēlāk – A. Kalniņa operas “Baņuta” iestudējumā. Nacionāli “patriotisko” nozīmi tā iegūst A. Cīruļa latviešu strēlnieku bataljonu karogos, kā arī konkrēto “Latvijas vēsturisko novadu” ideju – A. Cīruļa karoga un ģerboņu metos, turklāt V. Krūmiņa Latvijas kartes attēlojumā. Būtībā tieši šajos virzienos attīstās astoņstaru zvaigznes nozīmes starpkaru Latvijā. Kā piemērs latviešu tekstiliju ornamentu pētīšanai un publicēšanai var kalpot Jāņa Sudmaļa “Latvju Raksti” un Riharda Zariņa izdotie “Latvju Rakstu” sējumi, kuros atsevišķu ierakstu par astoņstaru zvaigzni veic Matīss Siliņš; bet astoņstaru zvaigznes mitoloģisko un, faktiski, jaunradītās reliģijas simbolikas virzienu reprezentē Ernests Brastiņš, bet vēlāk – Jēkabs Bīne. Astoņstaru zvaigznes vietu latviskā stila attīstībā var izsekot pēc

Anša Cīruļa daiļamatniecības paraugiem, Jūlija Madernieka daiļrades un Niklāva Strunkes mākslas; visbeidzot – par nacionāli patriotisko astoņstaru zvaigznes izmantošanas piemēru kalpo aizsargu organizācija un tās parādīšanās kontekstā ar Kārļa Ulmaņa režīmu.

Izmantotie avoti

- A. [Asars, H.] (1910). Konflikts mākslas dēļ. *Jaunā Dienas lapa*, Nr. 246, 3. lpp.
- A. H. [Asars, H.] (1911). “Uguns un Nakts” Jaunā Rīgas teātrī. *Izglītība*, Nr. 3, 221. lpp.
- B.a. (1912). Jaņa Rozentāla skices gleznojumiem Rīgas Latviešu biedrības nama fasādei. *Druva*, Nr. 1, 125. lpp.
- B.a. (1915). Godalgu izsolījums. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 338., 1. lpp.
- Bergmanis, V. (1958). Atmiņas. No: I. Meinerte un T. Jansons (sast.). *Jaunais Rīgas teātris, 1908–1915*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 60. lpp.
- Esserts, M. (2008). Nacionālie un valsts simboli. No: R. Rinka (sast.). *Ansis Cīrulis. Saules pagalmos*. Rīga: Neputns, 73. lpp.
- Günther, R. (1910-1). Die Fassadeausschmückung des Rigaer Lettischen Vereinshauses. *Baltische Post*, Nr. 176, 3. lpp.
- B.a. [Günther, R.?] (1910-2). Die Fassadeausschmückung des Rigaer Lettischen Vereinshauses. *Rigasche Zeitung*, Nr. 175, 5. lpp.
- Hovards, Dž. (1999). Stils un pasūtītājs 20. gs. sākuma Latvijas arhitektūrā un dizainā. No: S. Grosa (sast.). *Jugendstils: laiks un telpa. Baltijas jūras valstis 19.–20. gs. mijā*. Rīga: Jumava, 40. lpp.
- Jaunsudrabiņš, J. (1911). Lugas “Uguns un nakts” ārējā tērpa. *Dzimtenes Vēstnesis*, Nr. 40, 5. lpp.
- Jordanova, L. (2012). *The Look of the Past*. Visual and Material Evidence in Historical Practice. Cambridge: Cambridge University press.
- Kaupiņš, H. (1958). Strādnieku ietekme Jaunā Rīgas teātra darbā. Atmiņas un piezīmes. No: I. Meinerte un T. Jansons (sast.). *Jaunais Rīgas teātris, 190–1915*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 39. lpp.
- Kevešans, K. (1934). Latviešu karogs – Latvijas valsts karogs. *Latviešu strēlnieks*, Nr. 12, 27. lpp.
- Ķempelis, G. (1936). Kā radās latviešu strēlnieku bataljoni. No: A. Auzāns u. c. (red.). *Latviešu strēlnieki: Latviešu veco strēlnieku vēsturisko dokumentu un atmiņu krājums*. 2. sēj. Rīga: Latviešu veco strēlnieku biedrība, 592.–593. lpp.

- Ķencis, T. (2015). The Role of Folklore in the Formation of Latvian Visual Art. In: Kōiva M., un A. Kuperjanov (red.). *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, Nr. 62, 76. lpp.
- Ķencis, T. (2016). Tautasdziesmas un vizuālā māksla līdz 1940. gadam. No: P. Daija (galv. red.). *Letonika. Humanitāro zinātņu žurnāls*, Nr. 34., 37.–58. lpp.
- L[Lapiņš, J.]. (1915). Latviešu pulks ir atļauts. *Līdums*, Nr. 181., 1. lpp.
- Lapiņš, J. (1932). Latviešu karogs. *Burtnieks*, Nr. 1, 30. lpp.
- Madernieks, J. (1910). “Uguns un nakts” ietērps Jaunā Rīgas teātrī. *Zalktis*, Nr. 8, 182. lpp.
- Pourchier-Plasseraud, S. (2015). *Arts & the Nation: The Role of Visual Arts & Artists in the Making of the Latvian Identity 1905–1940*. Leiden, Boston: Brill Rodopi.
- Pumpuriņš, T. (2000). *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas: pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas Valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs.
- Rainis, J. (1907). *Uguns un Nakts*. Rīga: grāmatu apgādniecība “Domas”.
- Rainis, J. (1909). *Kopotie raksti 30 sējumos*. 21. sējums: vēstules. Rīga: Zinātne, 1985.
- Siliņš, J. (1975). Ansis Cīrulis. *Jaunā Gaita*, Nr. 102.
- Siliņš, J. (1980). *Latvijas māksla, 1800–1914, 2. daļa*. Stokholma: Daugava.
- Skulme, U. (1958). Atmiņas par Jaunā Rīgas teātra gleznotājiem. No: I. Meinerte un T. Jansons (sast.). *Jaunais Rīgas teātris, 1908–1915*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 76. lpp.
- Šķilters, G. (1924). Atmiņas par “Rūķi”. *Ilustrēts Žurnāls*, Nr. 10, 217. lpp.
- Zālītis, P. (1910). Janis Rozentāls kā cilvēks un mākslinieks. *Mājas viesis*, Nr. 52, 1225.–1227. lpp.